

УДК 001.895:37

Юлія Янісів

ДІАЛЕКТИКА ТРАДИЦІЙ ТА ІННОВАЦІЙ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

Аналізується суперечливе поєднання традицій та інновацій в сучасній освіті; відзначається конструктивна роль традицій як анклавів збереження педагогічного досвіду й своєї рідної матриці розвитку освіти; обґрунтовано, що впровадження інновацій може бути ефективним лише у відповідності з традиціями, а не всупереч їм.

Ключові слова: людина, освіта, культура, традиція, інновація.

Анализируется противоречивое сочетание традиций и инноваций в современном образовании; отмечается конструктивная роль традиций как анклавов сохранения педагогического опыта и своеобразной матрицы развития образования; обосновано, что внедрение инноваций может быть эффективным только в соответствии с традициями, а не вопреки им.

Ключевые понятия: человек, образование, культура, традиция, инновация.

Contradictory combination of traditions and innovations in modern education was analyzed; constructive role of traditions as the enclaves of preservation of pedagogical experience and peculiar matrix of development of education was noted; it was reasoned that introduction of innovations can be effective only in accordance with traditions and not in spite of them.

Key words: human being, education, culture, tradition, innovation.

Постановка проблеми. Інноваційні процеси, що охопили нині освіту і які є відповіддю на виклики глобалізованого світу, здійснюються не на пустому місці й, тим паче, не відмінюють ті дійсні педагогічні надбання, якими завжди славилася українська школа. М. Пирогов, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський є педагогами новаторами, відомими в усьому світі. Їх спадщина становить традиційну українську матрицю, яка є основою, фундаментом впровадження і експертизи дієвості всіх сучасних інновацій. Поєднання традицій та інновацій є саме тією фундаментальною установкою, яка визначає стратегію розвитку освіти. Зупинимось на цьому більш детально.

Виклад основного матеріалу. Освіта в сучасному світі є тією сферою людської діяльності та суспільного функціонування, в якій гармонійним способом поєднуються традиційність і новаторство, що зумовлено необхідністю передачі соціокультурного досвіду, з одного боку, та нагальною потребою до соціалізації в світі швидких змін і перетворень – з іншого. Перед українською системою освіти також постає завдання, зберігаючи та розвиваючи традиційні здобутки національного освітньо-педагогічного простору, не відставати від інших країн в справі впровадження новітніх принципів, методів та технологій навчання і виховання. «Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується органічним взаємозв'язком минулого та сучасних перетворень, спрямованих в майбутнє. Тому сьогодні в освіті одна з ключових проблем – реалізація педагогічних ідей, що орієнтуються на творче поєднання традицій та новаторства. Саме в інтеграції педагогічної мудрості минулого та нових підходів прослідковується основа досягнень якісно нового рівня роботи сучасної школи» [1, с. 64]. Саме визначенню можливостей діалектичного поєднання потенціалу традиційних та інноваційних принципів та технологій навчально-виховного процесу є **метою написання статті**. Його актуальність зумовлена насамперед тим, що сьогодні дуже часто виникає ситуація, коли гонитва за новизною в навчальному процесі позбавляє його творчого та когнітивно-ціннісного потенціалу, що міститься в традиційних методиках, а коли відбувається розчарування в новаторських зусиллях, часто відбувається стагнація навчально-виховних форм. У зв'язку з цим, важливо на концептуально-теоретичному рівні визначити найвдаліші форми поєднання традиційних та інноваційних зусиль, які здійснюються в рамках професійно-особистісної діяльності різних суб'єктів національного навчально-виховного та освітньо-організаційного середовища.

Важливо підкреслити, що категорії «традиція» та «інновація» є достатньо широкими за своїм внутрішнім змістом соціокультурними феноменами, що зумовлює різнорівневість та структурованість їх аналізу. В нашому дослідженні наголос буде робитися саме на освітньому та навчально-виховному рівнях вивчення цих феноменів, але, водночас, проводитиметься і постійний взаємозв'язок між ними як між всеохоплюючими соціокультурними феноменами. «Традиції та інновації – поняття достатньо умовні, що повністю залежать від парадигми їхнього розгляду. Бувають моменти в історії – це особливо стосується розвитку теорії – коли інноваційні елементи є поверненням до минулої традиції. Взагалі традицію розуміють як певні сторони соціальної і культурної спадщини, що зберігаються у соціумах протягом тривалого часу. З іншого боку, під традицією розуміють саме те, що передається» [2, с. 5]. Таким чином, в основі своїй феномени традиційної та інноваційної дії є глибоко взаємопов'язані, а їх протиставлення в тій чи іншій сфері є, скоріше, теоретичною неспідготовленістю до світоглядно-ціннісного сприйняття необхідності постійного прагнення до поєднання в рамках будь-якого виду людської життєдіяльності усталеного і нового, звичного і неочікуваного, традиційного та інноваційного. Особливо яскраво така філософсько-світоглядна потреба проявляється, з нашої точки зору, в рамках освітньо-педагогічного процесу, на чому й зупинимось більш детально в рамках дослідження проблематики діалектичної єдності традицій та інновацій в сучасній освіті.

Насамперед, звернемося до концептуально-теоретичного аналізу категорії «традиція» в її соціокультурному вимірі, що є необхідним для подальшого розгляду важливості даного феномену в якості основи упорядкованості національної системи освіти. Будь-яка соціокультурна активність людини містить в якості необхідного структурного елементу процес сприйняття, вивчення, використання, відтворення, передачі тощо наявного, напрацьованого попередніми поколіннями культурно-цивілізаційного багажу. Саме світоглядно-ціннісний

механізм традиції дозволяє активно і творчо застосовувати попередній соціокультурний досвід. Людина відтворює культуру. «Остання переходить від покоління до покоління, зберігається та втілюється у результатах праці людей – у предметах, текстах, телеологічному й аксіологічному цілепокладанні. На цьому інструментальному рівні фіксується і передається програма, традиція» [3, с. 19]. Таким чином, традиційність є іманентним принципом соціокультурної самоідентифікації та самостановлення людини та ключових суспільних цілісностей. Освіта ж в цьому аспекті виступає ключовим механізмом соціокультурного спадкування. «Традиція – це форма соціального успадкування... Традиція – а відтак і культура загалом – принципово консервативна: її зміст складається в трансляції крізь час за допомогою прикладу, стереотипу та мови специфічних форм досвіду кожної соціальної спільноти. В традиції досвід набуває інтегрального змісту» [4, с. 298]. Таке єднання культурного, цивілізаційного, соціального досвіду в певну світоглядно-аксіологічну цілісність вимагає застосування конкретних механізмів когнітивного, етичного, естетичного, соціально-впорядковуючого характеру. Освіта є найбільш потужним, розвиненим та адаптивним з таких механізмів, адже її первинне покликання полягає саме у введенні людини в світ, створений попередніми поколіннями, у вихованні в людині здатностей до активного сприйняття та перетворення культурних форм та цивілізаційних можливостей.

Прагнення людини до оновлення та перетворення власного життя для того, щоб мати міцне світоглядно-ціннісне та культурно-цивілізаційне підґрунтя, з необхідністю має спиратися на усталені, узвичаєні, традиційні форми особистісної та соціокультурної самореалізації. Освіта як система передачі та відтворення, індивідуалізації та феноменологізації об'єктивних суспільних цінностей та соціокультурного досвіду в цьому аспекті відіграє роль стабілізуючого та інтегрального елементу процесу соціального розвитку. «На сьогодні стає зрозумілим той факт, що сучасна модель освіти повинна бути, з одного боку, орієнтованою на перспективу, а з іншого – не може не спиратися на традиційні для даної культури цінності та ідеали, на історично сформовані уявлення про педагогічний процес і характер взаємодії його суб'єктів. Втіленням спадкоємних зв'язків, усталених у вітчизняній педагогіці, є педагогічна традиція. Історико-педагогічний процес неможливий без традиції, оскільки саме вона зберігає його цілісність» [5, с. 289]. Таким чином, традиція являє собою як внутрішній механізм, що дозволяє освітній системі впорядковано зберігати власну цілісність та інтегрованість, так і засіб включення освіти в якості підсистеми в єдину систему соціокультурного та цивілізаційного розвитку. Таким чином, традиція, будучи інтегрально-впорядковуючим елементом суспільного поступу загалом, водночас стабілізує, створює світоглядно-ціннісну основу та методологічно-технологічне підґрунтя для функціонування національної системи освіти, зокрема.

В аспекті проблеми, що розглядається в нашому дослідженні, важливо підкреслити системотворчу роль традиції у формуванні, розвитку та перетворенні ключових принципів та цінностей функціонування національної системи освіти. Освіта, являючи собою багатовимірний та поліфункціональний феномен, який створює картину дійсності, що об'єднує безліч різноманітних, різнорівневих, різностатусних суб'єктів активної діяльності і творчості, потребує стабілізуючих, інтегруючих, єднальних механізмів, основним з яких, на нашу думку, і є традиція. «В освіті традиційність є системоутворюючим елементом людського суспільства, яка забезпечує зв'язок принципів, форм і методів взаємодії тих, хто вчить, з тими, хто навчається. Аудиторія, лекція, семінар – все це прояви традиціоналізму вищої освіти. Чим ширша основа освітнього трикутника, тим надійніша, стійкіша традиційна вища школа. Цим і знамениті класичні Кембриджський, Гарвардський, Сорбонський, Московський, Київський університети» [6, с. 35 – 36]. Відбувається, начебто, амбівалентний рух, коли, з одного боку, саме традиції дозволяють навчальним закладам зберігати свою самобутність та власний пізнавально-творчий та виховний потенціал, а з іншого – саме навчальні заклади зберігають і плекають власні традиції, пишаються ними і захищають їх від надмірних зазіхань модернізаційних тенденцій. Особливо це помітно якраз в діяльності університетів, особливо класичних, існування яких побудоване саме на глибоких, вкорінених традиціях навчання, виховання, організації освітнього процесу. «Нині університет як активний суб'єкт соціального

процесу опинився в якісно нових умовах функціонування і розвитку, а тому вимушений вступити в суперечність із самим собою, оскільки, з одного боку, має зберігати власну сутність як стабілізатора суспільного розвитку і консервативної сили, а з іншого – повинен відповідати вимогам ринкового сьогодення, що вимагає докорінної модернізації» [7, с. 380 – 381]. У зв'язку з цим, саме університети в повній мірі відображають суперечливий стан сучасного цивілізаційного та соціокультурного розвитку, а отже і в найадекватніший спосіб здатні відповідати на ті виклики, які постають перед усіма установами, що виконують соціально значимі функції, в епоху глобалізаційних процесів. «Відомий консерватизм університетського життя аж ніяк не означає, що ці заклади повністю ізольовані від суспільства, тих змін, що відбуваються в ньому впродовж історії. Навпаки, університети живо реагують на них, змінюють усталений розклад власної життєдіяльності, зберігаючи при цьому власну ідентичність й віками вивірену практику. Скоріш мова може йти про діалектичну єдність традицій та інновацій. Інноваційний характер сучасної епохи в контексті розвитку університетів реалізується лише на тлі (і з врахуванням) історично вивіренних і апробованих практикою університетських традицій» [8, с. 320]. Таким чином, на прикладі університетів як системотворчих елементів будь-якої національної системи освіти можна побачити яскравий приклад того, що традиційність в освіті є ключовим принципом розвитку та впорядкованості, а вже на міцній основі традицій відбувається інноваційна відповідь на ті виклики, що постають перед навчальними закладами та освітою в цілому за умов функціонування швидких та агресивних глобалізаційних процесів і тенденцій.

Традиція, таким чином, є безумовно невід'ємним чинником стабільності та упорядкованості національної системи освіти. Вона утворює ту системотворчу атмосферу, в якій кожен суб'єкт навчально-виховного та організаційно-адміністративного освітнього простору здатен віднаходити світоглядно-аксіологічне та методико-технологічне підґрунтя для ціннісної легітимації власної активності. Саме на основі зверненості освіти до здобутків минулого відбувається формування аксіологічної матриці, на основі якої здійснюється трансляція соціокультурного досвіду громади, суспільства, нації, людства. Традиція дозволяє суб'єктам освітньо-педагогічного простору ставитися до власної історичності як до інтегральної категорії. «Освіті притаманний здоровий консерватизм, який впливає з її характеристики як ретрансляції знань. Те, що за цієї ретрансляції може відбуватися відкриття нових знань, напрацювання пошукових і творчих навичок не означає, що освіта може відбуватися без ретрансляції знань. Така ретрансляція не лише виховує повагу до знань, навчає опановувати навичками володіння знаннями, але й готує того, хто навчається, для передачі знань наступним поколінням. Освіта – неперервний ланцюг ретрансляції знань, а все інше покликане сприяти більш ефективному здійсненню цього завдання. Саме на підставі врахування цієї аксіоми можна адекватно оцінювати намагання посилити інноваційний характер освіти та знаходити критерій істини в дискусіях навколо цієї проблеми» [9, с. 277 – 278]. Таким чином, саме традиційна складова когнітивно-ціннісної та організаційної матриці освітньої системи створює можливості подальшого її розвитку, в тому числі й на інноваційній основі. Саме такий принцип має бути базовим при розгляді питань, що стосуються реформаційних і модернізаційних трансформацій, які планується проводити щодо національної системи освіти в Україні.

Зрештою, ще одним фундаментальним фактором, що пов'язує феномени «освіта» і «традиція» є їх внутрішня зумовленість духовністю, яка, енергетично спираючись на традиційні цінності, прагне до їх зміни з метою вдосконалення змістовних і формальних проявів людської життєдіяльності. Саме духовність на рівні первинного обґрунтування і є тією силою, енергією, яка систематизує традицію, в тому числі і освітянську, педагогічну, виховну, тобто саме духовна енергія робить можливою соціокультурну трансляцію суспільного досвіду. «Традиція як трансчасовий і просторовий феномен, священний, релігійний за своїм змістом в історії культури є онтологічним принципом людського існування. Традиція задає внутрішній зв'язок умовам реалізації духовного потенціалу людини, суспільства, народу і людства в історії. Разом з тим духовність традиції передбачає не тільки наповненість життя надособистісними ідеалами, святинями, цінностями, але і здатність людини виявляти в собі нематеріальні, трансцендентні

цінності життя. Свобода людини виростає із коріння традиції і є необхідною умовою бути самим собою» [10, с. 241]. Онтологічний статус традиції, своєю чергою, перетворює освітній простір, в якому традиція створюється, зберігається, розвивається, на буттєво важливе середовище особистісної і соціокультурної життєтворчості. Освіта, що спирається на традицію сама стає екзистенціальним чинником людської буттєвості, перетворює людину на духовно-творчу істоту, дає їй можливості та здатності до самостійної і активної соціалізації та соціокультурної адаптації. Традиція дозволяє освіті виходити на рівень онтологічної статусності, що, в свою чергу, перетворює традицію на фундаментальний чинник упорядкованості національної системи освіти.

Важливим аспектом у вивченні та теоретичному аналізі можливостей і шляхів реформування національної системи освіти, а також її модернізації та інноваційного розвитку є дослідження механізмів збереження традицій, які є важливим фактором гармонійного розвитку освіти за умов глобалізованого середовища та функціонування знаково-інформаційної цивілізації. Сама традиція є одним з найважливіших механізмів, які застосовуються для забезпечення, в тому числі і в освітній сфері, принципу соціокультурної спадкоємності. «У системі освіти традиційно наявний стійкий і значущий компонент культури, який передається за допомогою механізму спадкоємності» [6, с. 35]. Освіта володіє значним потенціалом для створення різноманітних механізмів забезпечення культурної спадкоємності, світоглядно-ціннісної традиційності та пізнавальної взаємопов'язаності різних поколінь та епох. Саме такі механізми дозволяють суб'єктам освітнього простору, національної освітньої системи відчувати свою значимість в ролі невід'ємних елементів інтегрованого історично-педагогічного процесу. «Історичний процес неможливий без активної передачі досягнень людської культури новим поколінням. Кожне нове явище в суспільстві і мисленні не починається з нуля, а завжди виникає на ґрунті, який створений попереднім розвитком, тобто на основі певних передумов виникнення. Тобто закономірність духовного розвитку взагалі, і філософського осягнення дійсності, зокрема, найповніший вираз отримує в спадкоємності як однією з найбільш загальних характеристик розвитку і природи, і суспільства, і мислення. Одним із найбільш важливих категоріальних понять спадкоємності і є традиція» [11, с. 107]. Таким чином, механізм соціокультурної спадкоємності є одним з найважливіших чинників соціально-буттєвого становлення традиції, в тому числі і як системотворчої основи національного освітньо-педагогічного простору. Спадкоємність, ретрансляція, передача знань, цінностей, досвіду від покоління до покоління як механізм утвердження традиційності водночас і систематизують національний освітній простір, і надають внутрішньої енергії для його інноваційного розвитку, створюючи аксіологічну змістовно-формальну матрицю для того, щоб суб'єкти цього простору прагнули як до самовизначення на основі механізмів традиції, так і до саморозвитку на основі інноваційно-модернізаційних енергій.

Механізми традиції формуються саме в рамках процесу спадкування ключових культурно-історичних цінностей, знань, образів, національних символів та світоглядних орієнтирів, а освіта в цьому процесі відіграє центральну роль, створюючи спеціалізоване середовище передачі перерахованих феноменів наступним поколінням. Освітні та педагогічно-виховні засоби, методики, технології таким чином самі по собі є сформованими і такими, що розвиваються, механізмами трансляції соціокультурного досвіду національної минувщини. «Традиція детермінує сьогодення й майбутнє минулим, яке вже відбулося й виступає як сума умов будь-якої соціокультурної активності. Широке розуміння традиції дозволяє розглядати її як універсальну форму, механізм упорядкування й структурування важливих змістів будь-якої культури для сучасних поколінь і її підсистем. Регулювання соціальних систем головним чином на основі традицій або власне інноваційної норми служить, поряд з іншими, одним із критеріїв розрізнення так званих традиційних і сучасних суспільств. У сучасних (індустріальних і постіндустріальних) суспільствах традиція стає предметом ряду інтелектуальних операцій і з метою обґрунтування майбутньої поведінки, що обирається, через посилення на авторитет минулого або, навпаки, предметом критики під гаслом «звільнення від гніту минулого». Проте і в цих суспільствах роль традицій як стійкого механізму розвитку культури зберігається» [12,

с. 204].

Висновки. Таким чином, освіта, розвиваючи та підсилюючи внутрішньо-духовні енергії традиції як механізму збереження та розвитку культури, сама по собі перетворюється на культуротворчий та відтворювальний феномен, що дозволяє її суб'єктам ідентифікувати себе відносно належності до певної культурної традиції, що дозволяє використовувати її внутрішні енергії як спосіб інноваційного перетворення сучасної дійсності. Отже, освіта і традиція пов'язані як змістовно-феноменологічно, так і механістично, будучи основними смислоформуючими механізмами процесу передачі соціокультурного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузьмич Т.А. О единстве традиций и инноваций в становлении современной школы / Т.А. Кузьмич // Педагогічний альманах. Збірник наукових праць. – Херсон: ПРІПОПК, 2011. – Випуск 12, частина 2. – С. 60 – 65.
2. Кисельов С.О. Традиційне та інноваційне в уявленнях про громадянське суспільство в Україні / С.О. Кисельов, О.В. Кундеревич // Наукові записки НаУКМА. – 2006. – Том 57: Політичні науки. – С. 5 – 10.
3. Ліготський А.О. Проблеми філософії сучасної освіти: навчально-методичний посібник / А.О. Ліготський. – К.: УАВС, 1995. – 46 с.
4. Бушман І.О. Культура та освіта людини – проблемне поле філософської рефлексії / Ірина Бушман // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Випуск 309 – 310. Філософія. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 298 – 301
5. Костишева К.В. «Педагогічна традиція» як наукове поняття: історико-педагогічний аспект / К.В. Костишева // Педагогічний альманах. Збірник наукових праць. – Херсон: ПРІПОПК, 2011. – Випуск 11. – С. 289 – 293.
6. Пономарьова Г. Формування педагогічної професіограми: традиції та інновації вищої освіти / Г. Пономарьова // Гуманізація навчально-виховного процесу. Збірник наукових праць. – Слов'янськ: СДПУ, 2010. – Випуск ЛІІІ, частина 2. – С. 33 – 40.
7. Андрущенко В.П. Світанок Європи: Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи ХХІ століття / Віктор Андрущенко. – К.: Знання України, 2011. – 1099 с.
8. Жижко Т.А. Університетська освіта в умовах глобалізаційних викликів сучасного світу / Т.А. Жижко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2010. – Випуск 40. – С. 320 – 326.
9. Скубашевська О. Інновація як різновид творчості / Ольга Скубашевська // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2011. – Випуск 53 (№ 10). – С. 275 – 281.
10. Скотна Н.В. Феномен традиції: методологічні принципи дослідження / Н.В. Скотна, О.А. Ткаченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2011. – Випуск 54 (№ 11). – С. 237 – 242.
11. Шегута М.А. Історія філософії в системі освіти: традиція як детермінант розвитку філософського знання / М.А. Шегута // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки. – Луганськ: Видавництво ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2011. – № 20 (231), частина ІV. – С. 107 – 113.
12. Бобровський М.І. Закономірний характер взаємозв'язку традицій і новаторства в розвитку суспільства / М.І. Бобровський // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. – 2010. – № 25. – С. 203 – 208.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Янісів Юлія Олександрівна – аспірантка Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Надійшла до друку 20.12.2012 р.